

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 75 Yıl: 2020 & Volume: 13 Issue: 75 Year: 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

FEDÂKÂRÂN-I MİLLET VE ŞÜHEDÂ-YI BAHİRİYE İ'ÂNESİNE MAHSUS İSTATİSTİK ADLI ESER İŐİĞİNDA OSMANLI DONANMASINDA DAYANIŞMA, ŞEFFAFLIK VE OSMANLICILIK

*SOLIDARITY, TRANSPARENCY AND OTTOMANISM IN THE OTTOMAN NAVY IN THE
LIGHT OF THE WORK TITLED STATISTICS FOR ALTRUISTS FOR THE NATION AND NAVAL
MARTYRS RELIEF*

Ercan KARAKOÇ*
İbrahim TUNALI**

Öz

Bu makalede son dönem Osmanlı donanması hakkında önemli bilgiler içeren “Fedâkârân-ı Millet ve Şühedâ-yı Bahriye İ'ânesine Mahsus İstatistik” adlı çalışma ele alınmaktadır. Eserde Trablusgarp Savaşı sırasında gerçekleşen 1912 Beyrut Bombardmanı Vakasıyla ilgili ayrıntılar, Şühedâ-yı Bahriye İ'âne Komisyonu'nun faaliyetleri, şehit ve gazi donanma mensuplarıyla ilgili bilgiler, toplanan bağışların ve dağıtılan yardımların miktarını gösteren tabloların yanı sıra donanmada bulunan gemilere ait çizimler ve bazı donanma personeline ait künye bilgileriyle fotoğraflar da yer almaktadır. Hadiseler sırasında vefat eden ve yaralanan askerler ile yardım kampanyalarına destek verenler arasında gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının da bulunduğu tespit edilmiştir. Doküman analizi yoluyla yapılan çalışma sonunda Osmanlı donanmasında mesleki örgütlenmenin ve dayanışmanın olduğu, Osmanlılık anlayışının sürdüğü ve yardım ve dağıtım kayıtlarının çok hassas tutulduğu görülmektedir. Eser hem Osmanlı donanma tarihi hakkında aydınlatıcı bir kılavuz hem de dönemi yansıtan önemli bir tarihî-sosyolojik belge olması nedeniyle önemlidir ve alan yazınına değerli bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Donanması, Yardım Komisyonu, Osmanlılık, Dayanışma, Şeffaflık, Hesap Verebilirlik.

Abstract

In this article, the work titled “Statistics for Altruists for the Nation and Naval Martyrs Relief” which contains important details about the navy in the Late Ottoman period is examined. Along with the details about the 1912 Beirut Bombardment Incident during the Tripoli War, the activities of the Naval Martyrs Relief Commission, information about the martyrs and veterans of the navy, tables showing the amount of donations and the disbursed aid, drawings of the ships in the navy, information and photographs of naval personnel are also available in the work. Additionally, it is found out that there were non-Muslim Ottoman citizens among the soldiers who died and injured in the clashes and also among the donators who supported the aid campaigns as well. As a result of the study conducted through document analysis, it is observed that there were occupational organization and solidarity in the Ottoman navy; the conscious of Ottomanism continued, and also that aid and disbursing records were kept accurately. The work is of significance because it is both an enlightening guide on the Ottoman naval history and also an important historical-sociological document that reflects the period and makes a valuable contribution to the literature.

Keywords: Ottoman Navy, Relief Commission, Ottomanism, Solidarity, Transparency, Accountability.

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, ercankarakoc@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5859-8661>.

** Yıldız Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Yüksek Lisans Mezunlu, ibrahimtunali@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5633-1624>.

1. Giriş

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Amerikan Devrimi ve Fransız İhtilâli ile başlayan küresel değişim, XVIII. yüzyılın ortalarında başlayıp XIX. yüzyılda Avrupa geneline yayılan Sanayi Devrimi ile hızlanmış ve XX. yüzyılda bütün dünyaya yayılmıştır. Ancak tüm bunlar aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinin giderek zayıflamasına ve çöküşüne yol açan siyasi gelişmelerin de temel nedenleriydi. Bu olayların en önemlilerinden biri 5 Mayıs 1789'da Etats-Généraux'un toplanması ile başlayan Fransız İhtilâli'ydi. Devrim önce Avrupa'yı, zamanla bütün dünyayı etkiledi. Nihayet mutlak yönetim sisteminin halka uyguladığı baskı kırıldı ve özgürlük, milliyetçilik, eşitlik gibi temel düşünceler dünyaya yayıldı (Ekinci, 2016, 152).

XVIII. yüzyılda öncelikle İngiltere'de küçük dokuma atölyelerinde geliştirilen makineler, ardından buhar makineleri ve devamında kurulan fabrikalardaki buharlı makine sayısının artırılmasıyla birlikte Sanayi Devrimi gerçekleşmişti. Devrim insanların yaşam biçimlerini ve toplumsal yapıları etkiledi (Göksal, 2003, 12; Akgündüz, 2016, 422-431). Fransız İhtilâli'yle toprak köleliğinden kurtulup özgürleşen ve iradelerini yönetime yansıtma gücüne erişen halkın aynı zamanda tüm dünyaya yayılacak olan sanayi ürünlerinin üretimlerinde yer alması hem modern toplumların başlatıcısı hem de siyasi dengelerin değiştiğinin önemli bir habercisi olmuştu (Lewis, 1993). Nitekim Fransız İhtilâli'nin yaydığı özgürlük, eşitlik, milliyetçilik ve adalet gibi düşüncelerin etkisiyle çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı toplumunda ayaklanmalar başlamıştır. Osmanlı Devleti hem ayaklanmaların önüne geçmek hem de sınırları içindeki toplulukların devlete bağlılığını artırmak için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Tanzimat ve Islahat fermanları ile Kanun-ı Esasî'nin ilanı bu kapsamda atılan önemli adımlardır (Karaman, 2018, 71-75). Ancak tüm bu çabalar imparatorluğun dağılmasını engelleyememiş, devlet XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Trablusgarp ve Balkan savaşlarıyla artık çöküşe sürüklenmiştir. Bu çalışmada da söz konusu savaşlarla ilgili önemli bilgileri ihtiva eden ve son dönem Osmanlı tarihine neredeyse tüm yönleriyle ışık tutan *Fedâkârân-ı Millet ve Şühedâ-yı Bahriye İ'ânesine Mahsus İstatistik* isimli eser incelenmiştir. Eser vasıtasıyla Bahriye İ'âne Komisyonunun faaliyetleri, Trablusgarp ve Balkan savaşları sırasında hayatını kaybedenlerin yakınları ile yaralıları için toplanan yardım miktarları ve bu kişilere ne kadar yardım yapıldığı, Müslüman, gayri Müslim Osmanlı vatandaşlarının yardım faaliyetlerine iştiraklerine dair bilgilere ulaşılmaktadır. Eserde ayrıca hayatını kaybeden subay ve askerlerin künye ve fotoğrafları da yer almaktadır. Bunların arasında hem Rum hem de Ermeni vatandaşların bulunması eserin önemini daha da artırmaktadır. Keza komisyon kayıtlarının en ince ayrıntısına kadar tutulması, çalışanların şeffaflık ve hesap verebilirliğe dikkat ettiklerini göstermektedir. Doküman incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışma, hem eserin kaleme alındığı döneme ilişkin hem de Osmanlı donanmasındaki yardımlaşma geleneğine yönelik bilgi verme amacı da taşımaktadır. Doküman incelemesi, "araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar arasında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini" kapsar. Doküman incelemesi tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılmasının yanı sıra diğer nitel araştırma yöntemleriyle birlikte de kullanılabilir (Şimşek-Yıldırım, 2006, 187).

2. Fedâkârân-ı Millet ve Şühedâ-yı Bahriye İ'ânesine Mahsus İstatistik

Fedâkârân-ı Millet ve Şühedâ-yı Bahriye İ'ânesine Mahsus İstatistik adlı eser Rumi 1329'da (miladi 1913-1914) Bahriye zabıtlarından Mehmed Said Bey tarafından İstanbul'da kaleme alınmış, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi tarafından basılmış, toplam 229 sayfadır. Şühedâ-yı Bahriye İ'âne Komisyonu'nun faaliyetleri hakkında bilgi vermek amacıyla neşredilen eserin geliri de bahriye şehit ailelerine ve yakınlarına bırakılmıştır. Eserde, Beyrut Bombardımanı Hadisesiyle ilgili metinler, komisyonunun faaliyetleriyle alakalı yazışmalar, şehit ve gazi donanma mensupları ile ilgili fotoğraf ve bilgilerle, toplanan bağışların ve dağıtılan yardımların miktarını gösterir tablolar da bulunmaktadır.

2.1. Eserin Bölümleri

Eser, Mukaddime ve Beyrut Bombardımanı Hadisesi ile ilgili açıklamaları takip eden beş bölümden oluşmaktadır. Bölüm numaralandırılması üçüncü bölümden itibaren başlamaktadır. Birinci ve ikinci bölümleri, genel metinden ayıran bölüm başlık ve işaretlerinin eksik olması, eserin bütünlüğünün ve tasnifinin anlaşılmasını ve dolayısıyla içerik analizini de güçleştirmektedir.

Mukaddime'de eserin içeriğine yönelik açıklayıcı bilgiler, *Kısm-ı Evvel* olarak adlandırılmış olması muhtemel birinci bölümde, Trablusgarp ve Balkan Savaşları şehit ve gazilerinin fotoğrafları ve künye bilgileri, *Kısm-ı Sâni* olması muhtemel ikinci bölümünde ise Şühedâ-yı Bahriye İ'âne Komisyonu'nun çalışmaları hakkında yazışma ve belgeler yer almaktadır. Eserin *Kısm-ı Sâlis* başlıklı üçüncü bölümünde,

komisyonun topladığı yardımların miktarını gösteren bir çizelge bulunmaktadır. *Kısm-ı Râbi'* başlıklı dördüncü bölümde, toplanan yardımlarla ilgili belgeler ve yazışmalar, *Kısm-ı Hâmis* başlıklı beşinci bölümde ise şehitlerin künyeleri ve ailelerine verilen yardımlar yer almaktadır (M.Said, 1913-1914). Beşinci bölümün devamında ise *Osmanlı Kuvve-i Bahriyesi* başlığı altında Osmanlı deniz gücünün bir envanteri vardır. Osmanlı donanması ile İtalyan ve Balkan devletleri donanmaları ve diğer büyük devlet donanmalarının karşılaştırmaları yer almaktadır. *Hata ve Savab Cetveli* adlı bölümde, maddi hataların düzeltmeleri listelenmiştir. Eserin sonunda Mehmed Said Bey'in diğer eserlerinden "Yüzme Muallimi" adlı kitap ile 1914 yılına ait takvim bilgilerinin yer aldığı "Büyük Donanma Müneccimi" ve "Küçük Donanma Müneccimi" hakkında bilgiler verilmekte ve bu eserlerin satışından elde edilecek gelirlerin de İ'âne Komisyonuna bırakılacağı ifade edilmektedir (M.Said, 1913-1914, 206-229).

2.2. Şühedâ-yı Bahriye İ'âne Komisyonu

İ'âne Arapça kökenli bir kelime olup yardım manasına gelmektedir. İ'âne, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın yer aldığı savaşlarda devletin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için halktan toplanan yardımları ifade etmektedir. İ'âne olağanüstü giderler kategorisine girmektedir. Osmanlı bütçelerinde *avâız* adında halktan nakit alınan fevkalade vergiler vardı. Bu vergi savaş zamanlarında, ihtiyaç duyulduğunda alınırdı. Devletin son dönemlerinde savaşların ardı ardına gerçekleşmesi söz konusu vergiye de süreklilik kazandırmıştı (Sahillioğlu, 1991, 108-109). XIX. yüzyıla gelindiğinde devletin savaş giderlerinin artması, i'âneye duyulan ihtiyacı daha da artırmıştı. Bu noktada 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı 'nda önemli bir kırılma yaşatmış ve *i'âne-i cihadiyye* adıyla ilk olarak 1810 senesinde alınan yardımlar düzenli olarak halktan toplanmaya başlanmış, Asâkir-i Redif-i Mansûre'nin kurulmasının ardından ise söz konusu yardımlar vergi hâlini almıştır. Halkın desteğiyle toplanan i'ânelerin en önemli amacı; askerî yönden devlete destek sağlamak olduğu gibi ihtiyaç dönemlerinde özellikle savaş zamanlarında halk arasındaki sosyal dayanışmayı sağlamaktır. Müslüman ve gayrimüslim halk arasında muavenet ve uhuvvet hislerini kuvvetlendirdiğinden olsa gerek, zaman içinde Yunanistan ve Rusya, Osmanlı yönetimine baskı yapmaya başlamışlar ve gayrimüslimlerin bu uygulamaya dâhil edilmemesini istemişlerdir (Özcan, 1991, 228-232).

Osmanlı coğrafyasında iane çalışmaları Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları sırasında artmıştır. Nitekim 24-26 Şubat 1912'de Beyrut Bombardımanı sonucunda Avnillah korveti ve Ankara torpidosunun batırılmasıyla hayatlarını kaybeden 93 asker ile gazi asker ailelerine yönelik yardım girişimi adına Bahriye Nezareti 2.Dairesince İ'âne Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, *Şühedâ-yı Bahriye İ'âne Komisyonu* (Bahriye Şehitleri Yardım Komisyonu) adını taşımaktadır (M.Said, 7).

3. Osmanlı Donanmasında Mesleki Dayanışma

Osmanlı Bahriyesinde İ'âne Komisyonu kapsamında çeşitli yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri söz konusudur. Nitekim *Hamiyetkâr ve Hatıratla Meşbu Simâ-yı Fedâkârân* başlıklı yazıda Mondros Deniz Muharebesi'nde yaralanarak Kasımpaşa Bahriye Merkez Hastanesi'nde tedavi görmekte olan Barbaros ve Turgud Reis zırhlıları subaylarının isimleri ile onlara hediye edilmek üzere alınan altın saatlerin ve yaralı erlere hediye edilecek gümüş saatlerin örnek çizimleri yer almaktadır. Nitekim gazilerine verilen yedi altın ve seksen dokuz gümüş saatin bedeli Bahriye Üçüncü Dairesi subayları tarafından İ'âne Komisyonuna bağışlanmıştır (M.Said, 64). Bahsi geçen altın ve gümüş saatler Sıhhiye-i Bahriye Reisi Fikri Paşa, Başhekim Dr. Hakkı Şinasi, Bahriye İkinci Daire Reisi Mümtaz, Şühedâ-yı Bahriye İ'âne Komisyonu Reisi Mehmed Said ile Bahriye Üçüncü Daire Başkâtibi İbrahim Hakkı Beylerin katıldığı bir törenle hastanede tedavi gören gazilere hediye edilmiştir.

Komisyon Reisi Mehmed Said Bey tarafından Bahriye Nezareti İkinci Dairesi Reisliğine gönderilen 16 Nisan 1912 tarihli tahriratta toplanan yardımların yetersizliğinden bahsedilmektedir. Bu nedenle Osmanlı Musiki Cemiyeti ve Bahriye Mızıkasının katılımıyla biri Beyoğlu, diğeri Kadıköy'de olmak üzere iki konser düzenlenmesi ve gelirin İ'âne Komisyonu'na bırakılması düşünüldüğü bildirilmektedir. Bununla birlikte eserini takip eden bölümlerinde bu konserlerin düzenlendiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ayrıca şehit olan ve vefat eden donanma askerlerinin ailelerine de yardım edilmiştir. Eserde geçen "Hususıyla vatan, daima evlâd-ı vatan için sevilir. Felaketzede şühedâ ailelerine ve bâ-husus kısm-ı a'zamı memâlik-i Osmaniyyenin muhtelif şehirlerine mensub olan köylülerimizin çiğersuz gözyaşlarını dindirmek ve anların kalplerini kalblerimizle, mu'âvenetimizle teselli itmek ve i'âne akçesi ve meslekdaş hediyesiyle te'min itmek ve kendilerini düşünen ve elemli zamanlarında anlarla beraber olan bir hükümet-i meşrûta olduğunu köylülerimizin fi'ilen de takdir eylemesi istikbâl-i vatan evladları için ne kadar mübeccel bir hissi vatanperveridir" ifadeleri, şehit olan asker yakınlarına maddi yardım yapıldığına işaret etmektedir

(M.Said, 82-84). Keza vefat eden iki Ermeni ve bir Rum askere, diğer donanma askerleriyle aynı miktarda yardım yapılması, faaliyetlerde Müslüman, gayrimüslim ayrımının yapılmadığını göstermektedir (M.Said, 153, 154). Eserde kimlerce maddi yardımların yapıldığı; kime, ne kadar verildiği detaylı bir şekilde yer almaktadır. Söz konusu yardımların bir kısmı Tablo 1’de gösterilmektedir. Mısırlı bir yardımsever isminin saklı tutulmasını istemiştir. Bunun sebebinin “sağ elin verdiği sol el bilmemeli” anlayışın yanı sıra İngiliz kontrolünde olan Mısır’daki “güvenlik” hassasiyetinden kaynaklandığı söylenebilir. Keza Mehmed Paşa’nın Kerimesi Şevket Hanım ile Katib İhsan Efendi’nin Kerimesi Saliha Semahat Hanımın da yardım yapması, dayanışma faaliyetlerine kadınların da katıldığını göstermesi açısından önemlidir. Son olarak Tercüme Kalemi Müdürü Moiz Bey ile Bakkal Hristo ve Toladi Efendi’nin destekte bulunması ayrıca dikkat çekicidir.

Para	Guruş	
00	108	Tercüme Kalemi Müdürü Moiz Bey Tarafından
00	50	Toladi Efendi Tarafından
00	60	Halicioğlu’nda Bakkal Hristo ve Rüfekâsı Tarafından
00	14.400	Mısırlı bir zat-ı hamiyet simat Tarafından
00	10	Mehmed Paşa Kerimesi Şevket Hanım Tarafından
00	10	Katib İhsan Efendi Kerimesi Saliha Semahat Hanım Tarafından ve Ahmed Efendi Tarafından
00	83	Yüzme Mu’allimi Nam Kitab Telif Hasılatından
00	40	Korvet Kapudanı Şevket Bey Tarafından
00	20	Bahriye Miralaylığından Mütakâ’id Fuad Bey Tarafından
00	25	Matba’a-i Bahriyeden Şâkir ve Diğer Üç Efendiler Tarafından
00	20	Ashâb-ı Hayrdan Mehmed Bey Tarafından
00	20	Kulaksız Mekteb Hocası Mehmed Efendi Tarafından
00	20	Bahriye Lokanta Müdürü Münir Bey Tarafından
00	20	Divanhânedden Yüzbaşı Ali Efendi Tarafından
00	20	Tabib Miralay Hacı Hüsnü Bey Tarafından
00	20	Birinci Dairenden Yüzbaşı Osman Efendi Tarafından
00	20	Tophane Sitimbotundan Mehmed Kapudan Tarafından
00	20	Rukub Sitimbotu İnspektor Mu’âvini Mehmed Ali Efendi Tarafından
00	20	Dımaşk Sitimbotu Kapudanı Yüzbaşı Ziya Efendi Tarafından
00	10	Kamer Sitimbotu Çarhcısı Mülâzım Ahmed Ali Efendi Tarafından
00	20	Fettan Sitimbotu Çarhcısı Yüzbaşı Kadri Efendi Tarafından
00	10	Ali ve Mazhar Efendiler Tarafından
00	10	Şam Sitimbotu Çarhcısı Ömer Efendi Tarafından
00	10	Merkezden Yüzbaşı Nail Efendi Tarafından

Tablo 1: Şühedâ-yı Bahriye Eytâm ve Erâmiline Ümera ve Zâbitan-ı Bahriye ile Hamiyetkârân Millet Tarafından Nakden İ’tâ İdilgen İ’ânât Fihristesinin Bir Kısmı (M.Said, 125-126).

Ayrıca Osmanlı donanmasında görev alan askerlerin aile durumlarının tespit edildiğini ve bu tespitler doğrultusunda da yardım yapıldığını; “Zırhlı Feth-i Bülend İmamı Şehid Mehmed Tevfik Efendi’nin efrâd-ı âilesinin cidden muhtâc-ı ve mu’âvenet bir hâlde buldukları bahriye ve inzibat askeri memurluğu taraflarından edilen tahkikâtdan müsteban olmağa şühedâ-yı bahriye i’ânesinden şehid-i mümâileyhin efrâd-ı âilesine beş liranın i’tâsına müsa’ade buyurulması babında İkinci Dâire Riyâset-i aliyyesine takdim kılındı.”(M.Said, 165) ifadelerinden anlamaktayız. Yine eserde geçen “Sadâret Yaveri Güverte Mülâzım-ı Evvel İbrahim Efendi Pederinin ashab-ı servetden olması hasebiyle i’âne i’tâsından sarf-ı nazar edilmiştir” cümlesinden maddi durumu yerinde olan donanma askerlerine yardım yapılmadığı görülmektedir (M.Said, 203).

Bütün bu bilgiler Osmanlı donanmasında mesleki bir dayanışmanın ve örgütlenmenin olduğunu göstermektedir. Bu mesleki örgütlenmenin oldukça işlevsel ve etkili olduğunu da yapılan faaliyetler ortaya

koymaktadır. Nitekim *Fedâkârân-ı Millet ve Şühedâ-yı Bahriye İ'ânesine Mahsus İstatistik* adlı eser, İ'âne Komisyonu ile şehitler ve yakınları için toplanan yardım miktarları ve kimlere verildiğini gösteren bir belge niteliğindedir. Ayrıca Trablusgarp ve Balkan Savaşları esnasında Osmanlı bahriyesine ait gemilerde savaş sırasında kazaen veya kahramanca mücadele ederken hayatını kaybeden Osmanlı bahriye subayları ve askerlerinden kimilerinin fotoğrafları, biyografi ve sicil belgelerinin yer alması, Osmanlı donanmasında kurumsal bir hafıza bulunduğunu da ortaya koymaktadır.

4. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Çağdaş bir kavram olan şeffaflık, yönetimin yaptığı iş ve işlemlerden halkın haberdar edilmesi, yapılan iş ve işlemlerle ilgili halkın gerekli bilgi ve belgelere ulaşma imkânı bulması, yapılanları denetleyebilmesi ve yönetime katılması gibi dürüst idare anlayışını ifade eder (Akpınar, 2011, 242). Bir başka deyişle şeffaflık, kamu yönetiminin işlem ve faaliyetlerinin halk tarafından kolaylıkla izlenebilmesidir (Aydın, 2009, 224). Şeffaflık, bu yönüyle yönetim ile halk arasından güven temelli bir köprü oluşmasına ortam hazırlamaktadır (Parlak, 2011, 200). Şeffaflıkla birbirini tamamlayan hesap verebilirlik ilkesi bir idarenin veya kişinin, yaptıklarından ya da yapmadıklarından dolayı başka bir otoriteye bilgi vermesi ya da açıklamada bulunması olarak tanımlanabilir (Sözen, 2005, 87).

Modern bir anlayış olmasına rağmen incelenen eser göz önüne alındığında son dönem Osmanlı yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine dikkat edildiği söylenebilir. Bu bağlamda yardımların kimler tarafından yapıldığı, bu yardımların miktarı, yardımların kime ne kadar verildiği, makber yapımında harcanan miktarların kaydedilmesi ve bu verilerin kayıt altına alınması şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri kapsamında değerlendirilebilir. Örneğin eserde geçen "Muhâfaza-i vatan yolunda fedâkârâne çalışarak ifnâ-yı vücud eyleyen ve ahiren Mondros Muhârebe-i Bahriyesinde şehid düşerek vedi'a-i rahmet ve gufran kılınan şühedâ-yı bahriyenin lâyük oldukları derecede tebcîli ve eytâm ve erâmîlinin tehvin-i ihtiyaclarına medar olmak üzere bu kere Fabrikalar Müdürü İzzetlü Rıza Bey'in tergibât ve teşvikât-ı insaniyet kârânesiyle fabrikalar umum zâbitân-ı hamîyyet-mendânı taraflarından i'tâidilüb mir-i mümâileyh Rıza Bey Efendi'den 2.318 gurusu makbere inşâsıyla şühedâ-yı bahriye i'ânesine ve diğer 610 gurusu Hilâl-i Ahmeri'ânesi olarak ahz ve teslim idildi." benzeri pek çok yazışma, kayıt ve ifade bulunmaktadır (M.Said, 158). Başka bir yerde makber inşası için kuruş cinsinden yapılacak masraflar şu şekilde ele alınmıştır: "4.683-Kal'a-i Sultaniye'de inşâ idilecek makbere masrafı olarak erbâb-ı hamîyyet taraflarından i'tâ idileni'ânât miktarı, 430- Fatura ve mazbatası vechle makbereye sarf olunan kitabe ve taş masrafı, 216- Donanma-yı Osmânî kumandanlığının iş'ârıvechle beş yüz aded perese tuğla ve 4.563 şühedâ-yı bahriye i'ânesinden i'lâve idildiği takdirde tahminen üç bin kıyye temür parmaklık esmânı olarak şirkete verilecek akçe husule gelir (M.Said, 177-179)." Bu ifadelerden makber inşasındaki her bir adımın ve masrafın kaydedildiğini anlaşılmaktadır. Yine eserin başka bir yerinde geçen "Fermân-ı sâmiye iktirân eyleyen karar vechle Kal'a-i Sultaniye'de medfun şühedâ-yı bahriye makberesi için Eyüb'de Bahariye'de vâki İslam Şirketine üç taksitde cem'an yekûn beş bin sekiz yüz elli altı gurusu on para mezkûr Fabrika Müdürü Cemil Efendi'ye nakden teslim ve mukâbilinde sened-i mahsus ve faturası ahzidilmiş olmağla işbu mahale şerh virildi" ifadesi işlemlerin faturalandırıldığını göstermektedir. Eserde geçen "Mezkûr makbere masrafından küsur kalan beş aded lira-yı Osmânî fabrika müdüriyetinden ba'de't-tahsil şühedâ-yı bahriye i'âne akçesine irad kayd idilmiştir" ifadesinden makber yapımında artan bir miktar paranın da Komisyona geri verildiği anlaşılmaktadır (M.Said, 180). Diğer bir örnekte Ordulu Çikoğlu Nefer Dursun bin Mehmed Ali'ye gönderilen yedi yüz doksan sekiz gurusu yardımı kabul edecek herhangi bir akrabası bulunmadığı için bu yardım diğer ihtiyaç sahibi bahriye askerlerine ulaştırılmak için geri gönderilmiştir (M.Said, 161-163).

5. Osmanlı Donanmasında Gayri Müslim Askerler ve Osmanlılık

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaaya askerlik yapma zorunluluğu Tanzimat Fermanı ile getirilmiş, ancak gayrimüslimlerin donanmaya ilk defa alımları 1845'de gerçekleşmiştir. Nitekim o yıl 142 Hıristiyan nefer donanmaya katılmıştır. 1847'de ise 1156 gayrimüslim donanmaya alınmış, ama çeşitli sebeplerden ötürü 834 neferin sevki yapılabilmıştır (Gülsoy, 2000, 174-175). İlerleyen yıllarda Osmanlı ordu ve donanmasında Yahudi, Ermeni, Rum ve Bulgar gibi farklı uluslardan insanlar görev almış, Osmanlı askerine hitap şekli de "Ey Müslim'in'den!", "Osmanlı Askeri'ne!" dönüşmüştür (Kuneralp, 1999, 11 ve 15).

Söz konusu eserde geçen bazı olay ve söylemler Osmanlı Devleti'nin son günlerinde *Osmanlılık* fikrinin etkisini tamamen yitirmediğini göstermektedir. Örneğin askere hitap edilen bir konuşmada "*Asker! Avnillah'da şehid olanlar, Ankara torpidosunda Hakk'ın rahmet deryasına dalanlar Hakk'ın sevgili kullarıdır ki Osmanlılık şânını göklere çıkardılar. Kendilerine kahve hücum idenler, beş on [15] misli kuvvetde iken korkmadılar.*

Göz kırpmadılar. Teslim olmak zilletini kabul itmediler. Merdce, Osmanlıca döğüşdüler” ifadeleri kullanılmıştır (M.Said, 16). Burada geçen “Osmanlılık şânını göklere çıkardılar” ve “Merdce, Osmanlıca döğüşdüler.” ifadeleri, Osmanlılık anlayışına yapılan vurguyu göstermektedir.

Keza Semender stimbotunda Yalovalı (Laledere Karyesinden) Donik oğlu Haçator adlı bir Ermeni askerin hayatını kaybettiği ve ailesine yardım yapıldığını “Karyemiz ahalisinden ve Semender vapuru mürettebatından Şirinoğlu Donik mahdumu şehid ve merhum Haçator’un esnâ-yı vazife hâlinde iken torpidonun işgâli üzerine vuku’ a gelen kazada sevgili vatan ve milletimize kurban giden merhumun pederi Donik Ağa, mahdumunun zıya’-ı ebedisiyle nâ-mizac olarak esir-fıraş bir hâlde yanmakta bulunduğu ve riyâset-i aliyyelerinde müteşekkil komisyonda şühedâ-yı neferâtın beherine yedi yüz yirmişer guruşi’âne hissesi isâbet etmiş olduğu buraca verilen ma’lumât üzerine merhumun pederinin hastalığına mebni eniştesi Kasbaroğlu Haçik meblâğ-ı mezburu ahz itmek üzere taraf-ı riyâset-penâhilerine i’zâm kılınmış ve merkum Haçik karyemiz ahalisinden ve merhumun eniştesi olduğunu mübeyyin iş bu bir kıt’ail mühaberimiz bi’t-tanzim memhuren riyâset-i aliyyelerine arz ve takdim kılındı” ifadelerinden öğrenmekteyiz (M. Said, 153 ve 189). Ermeni askerlerin yanı sıra iki Rum’a, Trabzonlu Yaniye ile Burhaniyeli İstirati neferin yakınlarına da yardım yapıldığı komisyonun çalışmalarından anlaşılmaktadır.

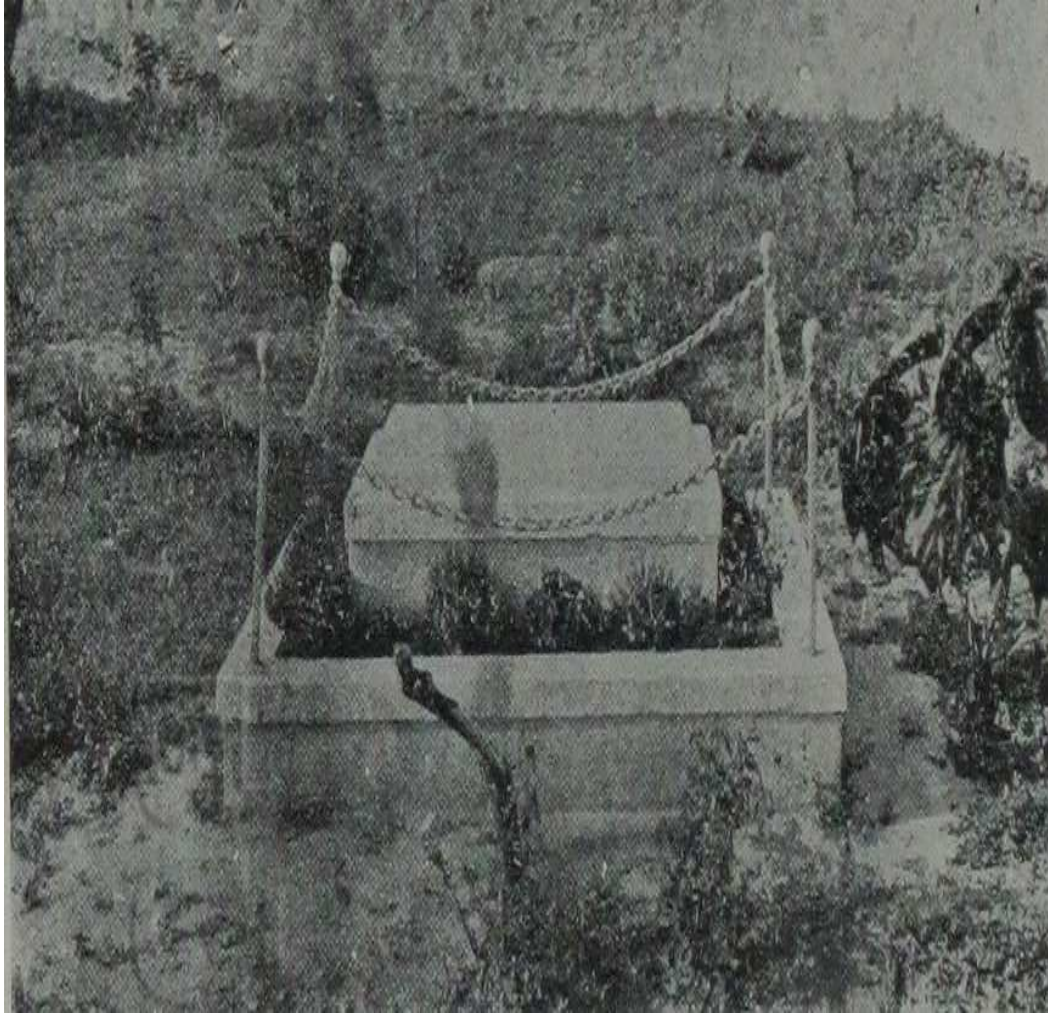

Foto 1: Semender Stimbotu Kaza-yı Feci’asında Terk-i Hayat İden Efrâd-ı Bahriyeden İki Ermeni Neferin Kal’a-i Sultaniye’deki Makberleri (M.Said, 189).

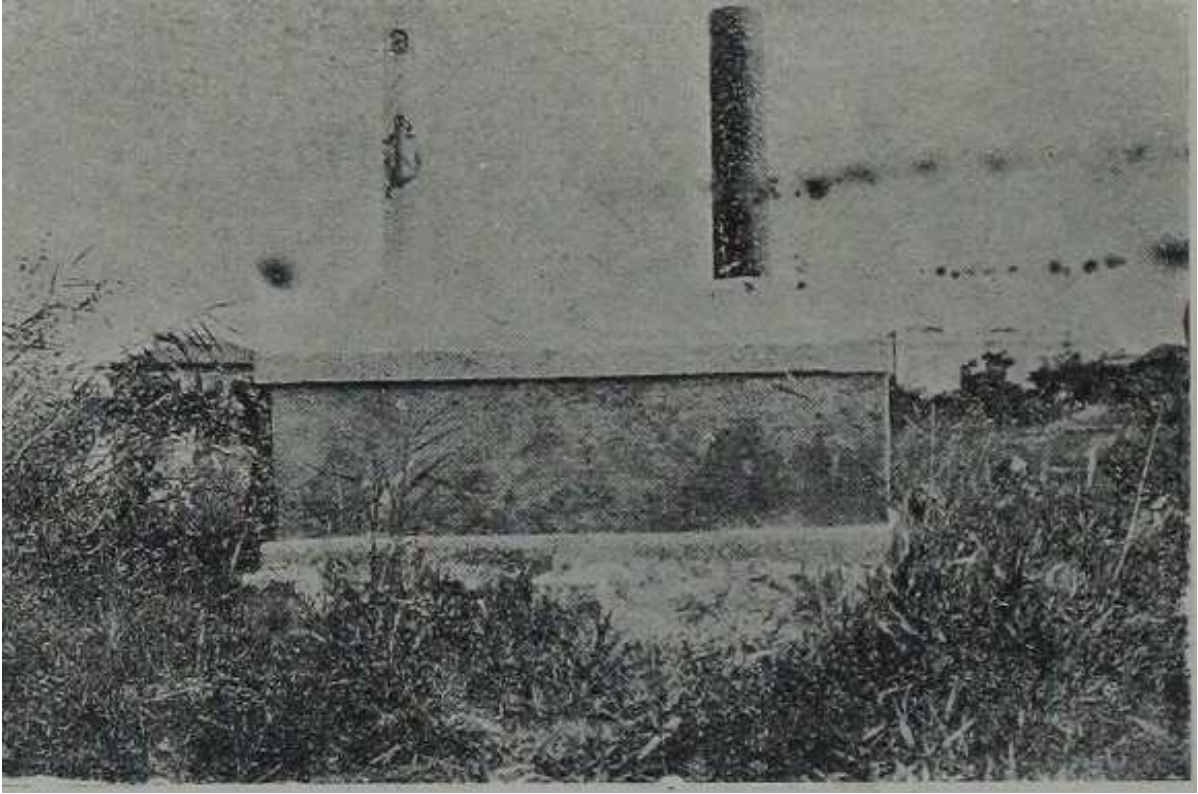

Foto 2: Semender İstimbotunda Mağrukan Vefat Eden İki Gayr-ı Müslim Efrâdın Kal'a-i Sultaniye'deki Makberesi (M.Said,181)

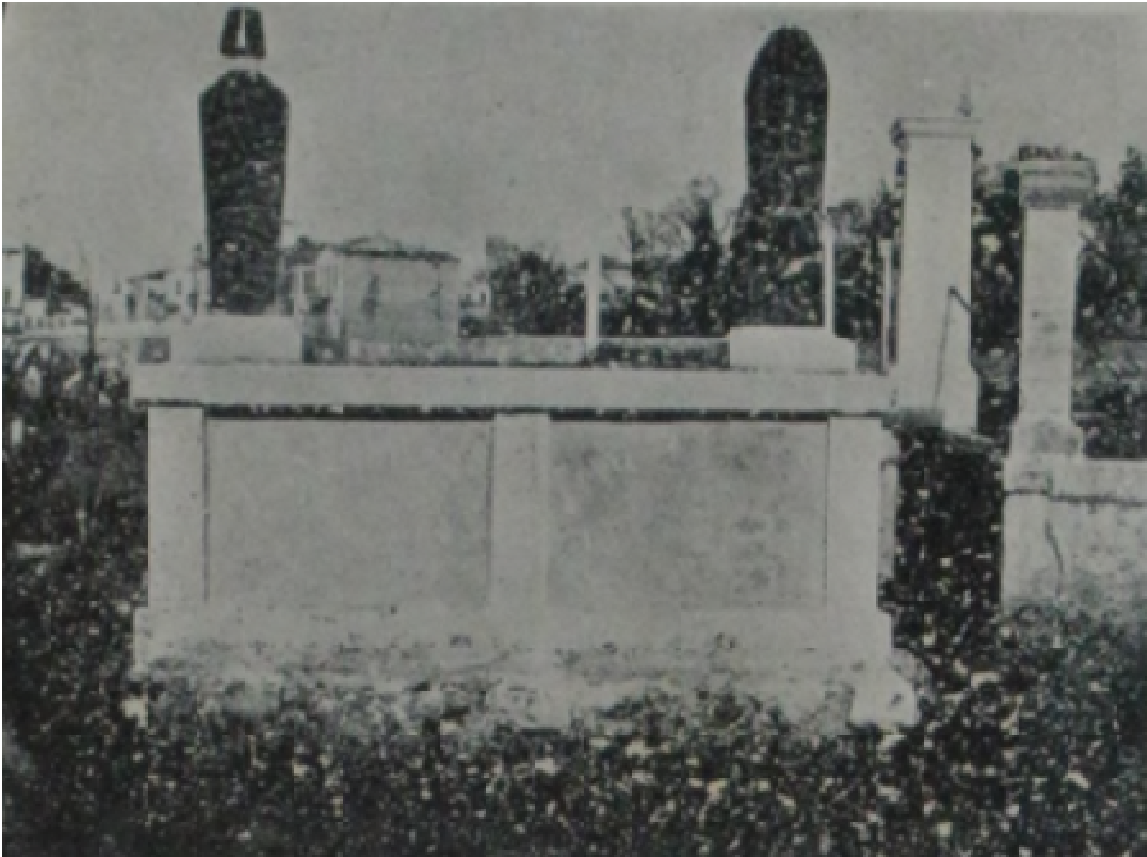

Foto 3: Kal'a-i Sultaniye İslam Makberesinde Medfun Olan Şühedâ-yı Bahriyeden Dört Neferin Makberesi (M.Said, 178)

Gayrimüslim asker ailelerine yapılan yardımların yanı sıra Foto 1’de ve Foto 2’de de görüldüğü üzere Semender stimbotunda görevleri başında hayatlarını kaybeden iki Ermeni askere makber de yapılmıştır. Dönemin konjonktürü göz önüne alındığında ve Ermeni meselesinin yoğun olarak gündemde olduğu bu yıllarda, Ermeni askerlere kabir yaptırılması ve Foto 3’teki Müslüman askerler için yapılan makberden hemen hemen hiçbir farkının olmaması, tüm yaşananlara rağmen devlet ile Ermeni cemaati arasındaki ilişkilerin sıcaklığını göstermesi açısından dikkate değerdir.

6. Osmanlı Bahriyesinin Mevcut Durumu

Fedâkârân-ı Millet ve Şühedâ-yı Bahriye İ’ânesine Mahsus İstatistik” isimli eser sayesinde son dönem Osmanlı ordusu ve donanması hakkında da bilgi edinilmektedir. Buna göre 1912-1913 yılları itibariyle donanmada mevcut gemiler ve sınıfları şu şekildedir.

Reşadiye, Sultan Osmân-ı Evvel	Drednot	2
Turgud Reis, Barbaros Hayreddin, Mes’udiye ve Asar-ı Tevfik	Zırhlı	4
Hamidiye, Mecidiye	Muhafaza Güverteli Kruvazör	2
Berk-i Satvet, Peyk-i Şevket, Peleng-i Derya,	Torpedo Kruvazör	3
Yadigâr-ı Millet, Gayret-i Vatan, Numune-i Hamiyyet, Mu’âvenet-i Milliye, Samsun, Basra, Taşoz, Yarhisar	Muhrib	8
Berk-i Efşan, Yunus, Antalya, Musul, Kütahya, Sivrihisar, Drac, Akhisar, Tokat, Hamid Abad, Sultanhisar, Temurhisar	Torpidobotlar	12
Avnillah, Feth-i Bülend, Mu’in-i Zafer	Korvet	3
İntibah	Mayın Gemisi	1
Toplam		35

Tablo 2: Osmanlı Deniz Kuvvetlerine Ait Gemilerin İsimleri, Sınıfları ve Toplamı (M.Said, 217-218, 222-226).

Tablo 2 incelendiğinde Osmanlı Devleti’ne ait 35 gemi olduğu görülür. Bunlardan başka gambot, tarassud sefinesi, Yat Avizo Nakliye Stimbot vesaire olarak cem’an yekün 45 parça sefain-i harbiye ile büyük küçük 22 parçadan ebat torpedo ve torpedo geçerden mürekkeb bir filo mevcuttur. (M.Said, 216-218). Tablo 2’deki veriler, Tablo 3 ile karşılaştırıldığında Osmanlı’nın sahip olduğu gemi sayısı ile sınıflarının; İngiltere, Almanya, Fransa ve Amerika gibi devletlere nazaran oldukça yetersiz olduğu fark edilmektedir. Bu durum, Osmanlı Devleti’nin sanayileşmiş Avrupa devletleri ile iktisadi, teknolojik ve askeri rekabet açısından ne kadar geride olduğunu göstermesi açısından dikkate şayandır.

Eserde geçen bilgiler ışığında İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya, İtalya, Avusturya, Amerika ve Japonya'ya ait deniz kuvvetleri hakkında da bilgi edinebilmektedir. Aşağıda yer alan tabloda bahsi geçen ülkelerin mevcut ve yapılmakta olan gemileri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

	Sefâ'inin Nev'i	İngiltere	Almanya	Fransa	Rusya	İtalya	Avusturya	Amerika	Japonya	Yekûn
Hâl-i Fa'aliyetde Olan Sefâ'in	Zırhlı	55	33	21	9	10	13	33	17	191
	Sevâhil Muhâfazasına Mahsus Zırhlı	0	0	6	1	0	0	9	0	16
	Drednot Kruvazör	7	3	0	0	0	0	0	0	10
	Zırhlı Kruvazör	34	9	20	6	9	3	14	13	108
	1'nci Sınıf Muhâfazalı Kruvazör	17	0	5	6	0	0	3	2	33
	Hafif Zırhlı Kruvazör	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	2'nci Sınıf Muhâfazalı Kruvazör	40	30	4	0	2	3	15	13	107
	3'ncü Sınıf Muhâfazalı Kruvazör	16	11	5	2	11	3	0	4	52
	Muhâfazasız Kruvazör	5	4	0	0	0	3	3	4	19
" " " "	Keşşaf	8	0	0	0	1	0	3	0	12
	Torpedo Sefinesi	28	0	4	3	3	17	2	3	60
	Torpedo Muhribi	191	12	13	96	23	12	44	95	486
	Torpedo	109	8	166	26	77	60	22	50	518
	Tahte'l-bahr Torpedo	64	18	73	29	12	6	25	13	240
	Yekûn	574	128	317	178	148	120	173	214	1852
İnşâ İdilmekte Olan Sefâ'in	Zırhlı	11	7	7	7	5	2	4	1	44
	Drednot Kruvazör	3	2	0	4		0	0	4	13
	1'nci Sınıf Muhâfazalı Kruvazör	0	0	0	6	0	0	0	0	6
	Hafif Zırhlı Kruvazör	8	0			0	0	0	0	8
	2'nci Sınıf Muhâfazalı Kruvazör	7	4	0	2	1	3	0	0	17
	3'ncü Sınıf Muhâfazalı Kruvazör	0	0	0	0	2	0	0	0	2
	Muhâfazasız Kruvazör	2	0	0	0	0	0	0	0	2
	Keşşaf	0	0	0	0	2	0	0	0	2
	Torpedo Sefinesi	1	0	0	0	0	0	0	0	1
	Torpedo Muhribi	38	9	11	45	1	6	14	0	124
	Torpedo	0	0	0	0	24	8	0	0	32
	Tahte'l-bahr Torpidosu	22	14	8	19	8		22	2	95
	Yekûn	92	36	26	83	43	19	40	7	346

Tablo 3: Dönemin Önemli Devletlerinin Deniz Kuvvetlerine İlişkin Bilgiler (M.Said, 221).

Nitekim Tablo 3'teki bilgiler incelediğinde en çok gemisi olan devletin İngiltere olduğu görülmektedir. İngiltere'nin sahip olduğu gemi miktarı diğerlerinin iki katıdır. Bu durum İngiltere'nin

denizlerde en büyük güç olduğunu göstermektedir. Gemi sayısı açısından İngiltere'yi Fransa ve Almanya takip etmektedir. En az gemisi olan ise 148 gemi ile İtalya'dır. İtalya'nın diğer devletlere nazaran siyasi birliğini daha geç tamamlamış olması bu durumun başlıca nedeni olabilir. İnşa edilmekte olan gemi sayılarına bakıldığında ilk sırayı Amerika'nın aldığı fark edilir. Bu durum Amerika'nın gelecekte denizlerde önemli bir güç olarak ortaya çıkacağına da göstergesidir. Yine gemi inşaatında İngiltere'nin ikinci sırada yer alması denizlerdeki gücünü sürdüreceği anlamına gelmektedir. Japonya ise en az gemi inşa eden devlet olarak görülmektedir.

Eserdeki detaylardan Balkan Harbi'ne ilişkin önemli bilgiler de edinilmektedir. Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan'dan oluşan Balkan ordularının çeşitli açılardan karşılaştırılması Tablo 4'te yer almaktadır.

Devlet	Vakt-i Hazarda Ordu			Umumi Bütçe	Askerî Bütçe	Nüfus
	Zâbit	Nefer	Top			
Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye	19.031	220.000	1.824	30.250.000	10.150.000	22.600.000
Bulgaristan	3.757	53.057	824	8.400.000	1.800.000	4.200.000
Sırbistan	2.131	28.200	436	4.800.000	1.200.000	2.735.000
Yunanistan	1.889	25.000	254	9.000.00	1.000.000	2.632.000
Karadağ	-	-	048	180.000	13.000	272.000
Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye	19.031	220.000	1.824	30.250.000	10.150.000	22.600.000
Müttefiklerin Mecmu' kuvveti	7.777	106.257	1.562	14.280.000	4.013.000	9.839.000
Devletimizin Müttefiklerin Mecmu'undan fazlası	11.254	113.743	262	15.970.000	6.137.000	12.761.000

Tablo 4: Osmanlı Devleti ve Balkan Ordularının Karşılaştırılması (M.Said, 220).

Tablo 4 incelendiğinde Osmanlı zâbit, nefer, top sayısının Balkan ordularının zâbit, nefer, top sayısından; Osmanlı umumi ve askeri bütçesinin Balkan devletleri umumi ve askeri bütçesinden; Osmanlı nüfusunun Balkan devletleri nüfusundan fazla olduğu görülür. Bununla beraber Osmanlı Devleti, Balkan Savaşlarının ilk evresinde mağlup olmuştur. Bu ağır yenilginin en önemli sebebi ise askerî ve siyasi yönetimin top yekûn beceriksizliğiydi.

Son bir önemli not, eserdeki bilgiler ışığında Tablo 3 ve Tablo 4 oluşturulurken bazı rakam ve toplamalarda yanlışlıklar olduğu fark edilmiş, verilen rakamların sağlamaları yapılarak tablo tutarlı hale getirilmiştir.

7. Sonuç

XIX. yüzyılla birlikte milliyetçi ve özgürlükçü hareketlerin ön plana çıkması ve teknoloji ile sanayileşmede yaşanan büyük değişim; tüm devlet ve toplumların siyasi, sosyal ve ekonomik çehrelerini değişime zorlamıştır. Bu değişimler imparatorluklar üzerinde yıkıcı tesirler meydana getirirken, ulus devletlerin doğuşu anlamına geliyordu. Çok uluslu ve çok dinli bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti de söz konusu değişim ve dönüşümlere maruz kaldı ve bu durum devletin çöküşünü hızlandırdı. Yapılan savaşlar ağır yenilgilerle sonuçlandı. Ekonomi de iflas ettiğinden sık sık halkın yardımına müracaat edildi ve bu bağlamda iane komisyonları kuruldu.

Söz konusu yardım komisyonlarından birisi de Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında Osmanlı Bahriyesince oluşturuldu. Bu komisyonun faaliyetleri ise "*Fedâkârân-ı Millet ve Şühedâ-yı Bahriye İ'ânesine Mahsus İstatistik*" adlı çalışmada kayıt altına alındı. Nitekim bu önemli eser incelendiğinde, Osmanlı donanmasının mevcut durumu, savaşlarda yaşanan kayıpların toplumsal yansımaları ve dönemin genel hissiyatına dair bilgilere ulaşılmasına yardımcı olmaktadır. Eserde değinildiğine göre Osmanlı donanmasında Şühedâ-yı Bahriye İ'âne Komisyonu (Bahriye Şehitleri Yardım Komisyonu) kurulmuştur. Bu Komisyon aracılığıyla hem Osmanlı donanmasında çalışan askerlerden hem de halktan yardım toplanarak donanmada şehit olan askerlerin ailelerine yardım yapılmış ve onlar için makber inşa edilmiştir. Bu bilgiler Osmanlı donanmasında mesleki dayanışma ve örgütlenmenin mevcut olduğunu göstermektedir. Söz

konusu Komisyon günümüzdeki meslek örgütlerine benzetilebilir. Yine eser kapsamında Osmanlı donanmasında Osmanlılık anlayışının etkilerinin devam ettiği söylenebilir. Askerlere “Ey Müslimîn!” ifadesi yerine “Osmanlı Askeri!” şeklinde hitap edilmesi ve söylemlerde Osmanlılık vurgusunun ön plana çıkarılması dikkat çekmektedir. Yine Semender stimbotunda ölen askerler arasında farklı milletlerden neferlerin bulunması ve hiçbir ayırım yapmaksızın onların geride kalan aileleri için maddi yardımda bulunulması, yaptıkları fedakârlığın bir simgesi olarak Müslüman ve gayri Müslim askerler için makber inşa edilmesi de bu durumu ortaya koyar. İncelenen eserde hem yazışmaların hem de toplanan yardımların detaylı kaydının tutulması, bunun otoritelere bildirilmesi ve eser kapsamında yayımlanması Osmanlı donanmasındaki şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin bulunduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akagündüz, Ümüt, (Ed. İsmail Güven), (2016). *Sanayi Devrimi ve Sanayileşme, Uygarlık Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akpınar, Mahmut (2011). Gün Işığında Yönetim Açısından Türk Kamu Yönetiminde Açıklık ve Şeffaflık Sorunu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.16, S.2, s. 235-261.
- Aydın, A. Hamdi (2009). *Türk Kamu Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Demir, Şerif (2011). Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, s. 331-348.
- Ekinci, Emre (2016). Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.1, s.149-172.
- Göksal, Gökçen (2003). *Sanayi Devrimi: Öncesi, Sonrası ve Etkileri*. İstanbul: Kora Yayın.
- Gülsoy Ufuk, (Ed. Erhan Afyoncu-Gültekin Yıldız) (2000). *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Karaman M. Ali (2018). Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.44, s. 62-79.
- Kuneralp, A.Sinan (1999). İkinci Meşrutiyet Döneminde Gayrimüslimlerin Askerlik Meselesi (1908-1912). *Toplumsal Tarih*, S. 72, s. 11-15.
- Lewis, Bernard, (çev. Metin Kıratlı) (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özcan, Abdülkadir (1991). İâne. *DİA*, (c.19, ss. 228-232), İstanbul: TDV Yayınları.
- Parlak, Beki (2011). *Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Said Bey, Mehmed (1329). *Fedâkârân-ı Millet ve Şühedâ-yı Bahriye İ'ânesine Mahsus İstatistik*. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
- Sahillioğlu, Halil (1991). Avârız. *DİA*, (c.4, ss. 108-109), İstanbul: TDV Yayınları.
- Sözen, Süleyman (2005). *Teori ve Uygulamada Yeni Kamu Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şimşek, Hasan ve Yıldırım, Ali (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.